

DOLMÁNYOS ISTVÁN

Lehet-e rehabilitálni a koalíció adótörvényeit?

Nagyon örvendetes, ha jogtudósok, vagy államigazgatásban jártas szakértők a történészek segítségére sietnek. Egy-két részletkérdésben Sarlós Bélának a Történelmi Szemle 1974. évfolyamának 1—2. számában az 1909. évi adóreformról megjelent tanulmánya is finomíthatja a történész látásmódját.

Az értekezés koncepciója azonban — véleményem szerint — gyökeresen elhibázott, mivel elsősorban a polgári történetírás koalíciós ágának felfogására támaszkodik. A szerző gyakorlatilag újraértékeli a marxista történetírásnak a koalíciós kormány politikájáról kialakított véleményét. Számára Wekerle Sándor „zseniális”, sőt „radikális” (99. l.). Hasonlóképpen zsenialitást fedez fel magukban az adótörvényekben (87. l.). Amiből szerinte egyenesen következett az adókivetési és kezelési reform történelmi „nagysága” (72. l.). A parasztság és munkásság — fejtegeti — csak azért nem érthette meg a reform igazi „jelentőségét”, mert — „a nagybirtok és a fináncetke érdekeit szolgáló sajtó mindent megtett, hogy a dolgozó osztályokat a reform ellen hangolja” (100. l.) . . .

Az egyébként tudományos apparátus nélkül készített tanulmány végén a szerző a polgári radikálisokra hivatkozva óhajtotta igazolni felfogását. Kalmár Antalt, mint „polgári radikális beállítottságú” személyiséget idézte meg koronatanúnak (99—100. l.). Sarlós azonban tévesen sorolja Kalmárt a polgári radikális közírókhoz. Ha máshonnan nem, Bónis Györgynek a 48-as köztársasági mozgalomról szóló értékezéséből tudnia kellene, hogy Kálmár köztársasági 48-as volt, vagyis koalíciós kötöttségű, következetlen ellenzéki. Sarlós nemcsak elfogult tanút idézett meg, de Kalmár politikai gyengeségét még erényként is igyekszik beállítani.

Az igazi polgári radikálisoknál Sarlós nem talált Wekerle-párti tanút az adóreform ügyében — igaz, hogy *ilyent* nem is keresett. Szende Pál például két alapos tanulmányában is pálcát tört a reform népellenessége felett, de erről nem vesz tudomást. (Szocializmus. 1907/8. 481—489. l. — Szende Pál: Az adóreform lényege. ; *uo.* 1912/13. 263—276. l. — Szende Pál: Az adóreform és az ipari munkásság.) Egy kis erőfeszítéssel még azt is meg lehetett volna állapítani, hogy Kalmár a balpárt jobbszárnyán foglalt helyet 1909-ben, s hogy ennek a 48-as irányzatnak másik ága vele szemben néha képes volt a baloldal helyes érveinek átvételére. Így még a kormánypárti szociológusok folyóirata, a Magyar Társadalomtudományi Szemle is rosszállón ismerte el egyik szerkesztőségi cikkében, hogy a Wekerle-féle reformterv alapján „továbbra is fenn fog maradni az az . . . állapot, mely szerint a földadó voltaképp fiktív, a valóságosnál jóval alacsonyabb jövedelem alapján lesz kivetve.” (Magyar Társadalomtudományi Szemle 1909. 152—153. l. — „Néhány szó az adóreformról.”) A balpártot támogató A Nap című bulvárlap szintén elítélte a reformot. (A Nap 1909. február 19. — „Embernyúzás”.)

Sarlós többek között azon az alapon védi a törvények népszerű szándékait, hogy azokban „a koalíciós pártok közül elsősorban a számbeli többségben lévő Függetlenségi Pártnak” törekvései érvényesültek (81. l.). Ez szintén tévedés, noha Kossuth Ferenc és pártja támogatta Wekerle törvényeit, a reform elsősorban az alkotmánypárt különböző érdekköreinek álláspontját juttatta kifejezésre. A kifogásolt tanulmány kevés tájékozottságot mutat a kor politikai viszonylatai felől.

Az adóreformot, benne a létminimummal a kilencvenes évek porosz és osztrák megfelelő — de ott tényleg végrehajtott — reformjai alapján még a szabadelvű párt vette fel ígéretei közé. Ahhoz annak idején Tisza István is kénytelen volt hozzájárulni. (Az 1901. évi október hó 24-ére hirdetett országgyűlés képviselőházának naplója. XVIII. k. Bp. 1903. 335. l. — 1903. november 9.) A Wekerle-kormány tehát közvetlenül a Tisza kabinettől örökölte az adóreformtörvények alapelveit. A koalíciós kormány idején a függetlenségi párt is eme antidemokratikus reform mellé állt, azt rendszeresen „Wekerle reformjának” emlegetve. (Lásd pl. Magyarország 1907. november 1. 1. l. — Baross János dr. Az új adóreform.) Mindez már sok mindent megmagyaráz abból, hogy a munkapárti kormányok kezdetben átvették, átvehették a koalíciótól örökölt függőben maradt törvényeket.

A vitatott tanulmány szerzője nem utolsósorban a politikai történet félreértései miatt nem ismeri fel, hogy a reformtervhez meghatározott időszakokban a fináncdtöke is kénytelen volt hozzájárulni. Sarlás szerint csak Wekerle volt „merkantilis”, de őt elnyomták, s így adóreformja már csodálatos módon „kifejezetten a fináncdtöke ellen irányult”, hogy az „kifejezetten agrárius szellemben fogant” (69. l.). (Az utóbbtól persze igen nehéz azt levezetni, amit a tanulmány tesz, hogy „a szegényparasztok, a kisiparosok, kiskereskedők, s a kifizetésű alkalmazottak létfeltételeit komoly mértékben javítani kívánta”. Ld. uo.)

Maga a kiinduló pont rossz. A Wekerle-féle adótörvényekben a koalícióban képviselt agrárius és fináncdtőkés érdekeltségek *kompromisszum*-törekvése testesült meg. Az új törvények benyújtására nem azért került sor 1907 végén, mert a régi rendelkezések „már nem szolgálhatták azokat a célokat, amelyek érdekében törvénybe iktatták azokat” (85. l.), hanem ezért, mert a tömegek nyomása 1906—1907-ben kikényszerítette a taktikázást a demokratikus adóreformmal. S nem egyszerűen azért ejtették el később saját törvényeiket, mert az agráriusok uralmát — úgy mond — felváltotta a fináncdtőkés uralma, hanem mert a tömegmozgalmak elültével az adópolitikai kompromisszum mind a fináncdtőkés körök, mind pedig az agráriusok számára időszerűtlenné, kényelmetlenné váltak. 1913-ban az uralkodó osztályok többsége (benne nagyon sok koalícióssal) közös akarattal teszi félre a reformot, nem pedig egyes egyedül Tisza — amint a szerző beállítja. (S Tisza nem is először.) Vagyis a tanulmányban elsikkad az 1910 után bekövetkező úri reakció nagybirtokos ágának bírálata.

A tanulmány túlhangsúlyozza az 1907 októberi magyar-osztrák pénzügyi egyezményt, s ráadásul Wekerlének azt a szándékot tulajdonítja, hogy „az osztrák tőkével szemben a porosz fináncdtőkét kívánta privilegizálni” (89. l.). Nem támasztható alá tényekkel, hogy Wekerle eféle keménykötésűen osztrákellenes magatartást tanúsított. Többek között a magyar-osztrák egyezmény mutatja: Wekerle valójában inkább az osztrák fináncdtöke *mellett* és kevésbé azzal szemben óhajtott kedvezményezni a német tőkét. Hasonló túlzás, hogy Tisza István éppen olymódon állította helyre a tízes évek elején „a dualizmus alapjának egyik fontos finánciális egyensúlyát”, hogy töröltette a német tőkének kilátásba helyezett kedvezményeket.

Szabad legyen még néhány észrevétel tenni azokra a dörgegelmes jogászai pontozatokra, amelyekben a szerző nevem említése nélkül az egyetemi tankönyvnek az 1909. évi törvényekről általam írt szövegrészét felületes bírálatban részesíti (100. l.). Haladjunk pontonként. 1. Vitatni próbálja, hogy a földadó kivetésének alapjául továbbra is az elavult, a nagybirtok igazi jövedelmét teljesen ki nem mutató, régi kataszteri rendszer szolgált volna. Azzal az indoklással, hogy a törvény „átalakítani rendelte” a kataszteri kimutatásokat. Az „átalakítás” kifejezés azonban nem a törvényből, hanem Sarlóstól származik. A földadótörvény részleges „kiigazításról” szól, mégpedig abban az értelemben, hogy a kiigazítások csak az 1875. évi törvényhez képest eleve hibás felvételekre, illetve „egyes földrészteteknél” a művelési ágban beállt változásokra és nagyobb helyi aránytalanságokra vonatkoznak. A kataszteri rendszer felcserélését senki sem tudta kiolvasni a törvényekből. Mivel a szerző szavakban sokat ad a korabeli baloldal véleményére, hadd említsem, hogy Rác Gyula is kifogásolta a „kataszter változatlanul hagyása”-t. (Húszadik Század 1907. december 1039. l. — „Adóreform.”) Ha valaki Rácznak nem hinne, kivételképpen

hihet az agrárius, függetlenségi párti, sovíniszta Baross Jánosnak, aki nemzetiségpolitikai szempontból is meglepéssel szolt arról, hogy Wekerle reformja új katasztert „nem tervez” (ld. fentebb idézett cikkét). Megmaradok tehát a tankönyvben régebben kifejtett álláspont mellett. 2. Sarlós Béla döntő jelentőséget tulajdonít annak, hogy a *jövedelemadóról* szóló törvény a földtulajdon adóalapját a kataszteri tisztajövedelem két és félszeresében állapította meg. Amellett, hogy ezzel észrevétlenül igazolja a régi kataszteri rendszer fennmaradását a *földadóban*, nem számol azzal, hogy a földtulajdont már azelőtt is terhelte jövedelmi pótdadó, amelynek adókulcsa *magasabb* volt, mint az új jövedelmi adóé. Továbbá az is elkerüli figyelmét, hogy magának a földtulajdonra elsőrendűen nehezedő földadónak kulcsa is alább szállt. Ezek együttesen ellensúlyozni voltak hivatva a *jövedelmiadó* kivetésében mutatkozó két és félszeresre becsült emelést. Wekerle a földadóról szóló törvény mellékletében elkészítette a földbirtokot terhelő összes adófaj várható alakulásának becslését. Ebből kitűnik, hogy amíg korábban 100 000 kataszteri „tisza” jövedelem után 25 550 korona földadót és több mint hétezer korona általános jövedelmi pótdadót és kereseti adót, vagyis együttesen 33 162 korona adót fizettek, az új adótörvény szerint ez a kategória 20 000 korona földadót, 12 500 korona jövedelemadót fizetett volna, vagyis összesen 32 500 koronát. Ez 662 koronával lett volna kevesebb, mint a régi adók együttes összege. (Magyar Törvénytár. 1909. évi törvények. Bp. 1910. 53. l.) Mindez vitathatlanná teszi, hogy a földbirtokot terhelő *jövedelmi* adórész továbbra is másodlagos jelentőségű maradt a nagybirtok szempontjából. Részben ebből kiindulva, részben pedig az ott rendelkezésekre álló tér szűkössége folytán nem bocsátkoztam bele a jövedelmi adóban és akörül kiépített eme bonyolult ellensúlyozási rendszer ismertetésébe. A végeredményt, az igazi, demokratikus progresszivitás hiányát tudniillik nem módosította volna. 3. Közvetett, forgalmi adók a dualizmus korában is voltak. A forgalmi, illetőleg fogyasztási adók emeléséről a szóban forgó helyen nem írok, tehát itt Sarlós pontatlan. Mindössze azt állítottam, hogy némelyek „bejelentették”, vagyis kilátásba helyezték a közvetett adók emelését. A „fogyasztási adók” *további* emelésének lehetősége a kor publicistáit élénken foglalkoztatta, ld. például Szende és Rác említett cikkeit. 4. A tanulmány szerzője csak állítja, de nem bizonyítja, hogy a kisegiszteniációk kedvezményei sokkal nagyobbak voltak, semhogy azokat szociális morzsáknak nevezzük. Ennek érdekében elhallgatja a tények egyik fontos vonulatát: hogy a munkásokat miniszteri rendelkezések alkalmilag már korábban is kedvezményezték az adózás alól, hogy e kedvezmények rövid távon inkább a tőkés spekulációjának adtak teret, mert az adók meghatározott körét közvetlenül ők fizették munkásaik után, hogy még a vidéki munkás is csak kb. 1200 koronából tudott emberi módon megélni, ám a kormány csak 600 koronás létminimumot akart, stb. 6. Igaza van Sarlósnak abban, hogy a törvénybe végül a 800 koronás létminimum került, azt azonban ismét nem veszi észre hogy ez *fokozza* a kormány bírálatát. A kétszáz koronás emelést — mint ezt egyébként ő is említi — a kormányjavaslattal szemben a parlament volt kénytelen a törvénybe iktatni. Ő viszont a 800 koronát a kormány eredeti szándékaként állítja be.

A vitatott tankönyvszövegtől már függetlenül, a szerzőnek azt a véleményét is kétségbe kívánom vonni, hogy a reform lényegében „nem csupán terv maradt” (68. l.). Ha azt írta volna, hogy nem csupán *tervezetek* alakjában maradt fenn — igaza lett volna. Kénytelen vagyok tehát vele szembesíteni azt az önellentmondó, de igaz megállapítását is, hogy — ami az akkori kormányok értékelése szempontjából egyáltalán nem utolsó rangú dolog — „a reform azonban nem valósult meg” az első világháború előtti években.

Végeredményben Sarlós Béla tanulmánya amikor az igazi radikálisokat mintegy eltünteti, s a Wekerle-félékből, valamint a polgári „48-asokból” igyekszik „radikálisokat” faragni, nemcsak a politikai történetet láttatja visszajáról, de a gazdasági összefüggéseket is hibásan ábrázolja.